

Dr Jovo Radoš

Pedagoški fakultet u Somboru

FILOZOFIJA EDUKACIJE I SPORT

Sportsko obrazovanje (obučavanje u fizičkom vežbanju, razvoju fizičkih sposobnosti i sticanju sportskih navika) ne može se posmatrati izolovano i nezavisno od vrednosnog sagledavanja i određenja njegovog mesta i uloge u sistemu vaspitanja i obrazovanja u celini. Posebno iz razloga što se današnjim ustanovljenim međunarodnim standardima njemu deklarativno pripisuje izuzetna važnost. Naime, smatra se da fizičko vaspitanje i sport predstavljaju jedan od suštinskih elemenata (do)životnog obrazovanja u celokupnom obrazovnom sistemu.¹ Drugim rečima, oni se smatraju esencijalnim komponentama kvalitetnog obrazovanja i nezaobilaznim delom koncepta doživotnog učenja. Dakle, svaki vid njihovog zanemarivanja suštinski bi vodio osiromašenju i umanjenju kvaliteta obrazovanja u celini.

Ali, kako savremene tendencije u sportu sve više odstupaju od tradicionalnih i ustanovljenih normi koje se tiču njegove vaspitno-kulturne uloge, i pošto smo svedoci raznovrsnih devijacija i propadanja vaspitno-moralnih nazora u ovoj sferi čovekovog bitisanja, sama po sebi se nameće potreba stalnog aktuelizovanja i oživotvorenja filozofsko-pedagoških promišljanja na relaciji između sporta i edukacije, u kojima se, pre svega, naglašava i daje prednost ljudskom humanitetu.

1.1 Filozofija i obrazovanje

U tesnoj vezi sa fundamentalnim socijalno-filozofskim (naročito etičkim) problemima nalaze se i pitanja koja kategorijalno svrstavamo u oblast vaspitanja i obrazovanja (edukacije). Mada se ovi pojmovi i termini međusobno prepliću i nisu jasno razgraničeni (ni u laičkom ni u stručnom jeziku), obično se pod vaspitanjem označava sistematski rad na formiranju moralnih, estetskih i kulturnih shvatanja, dok se obrazovanje prevashodno odnosi samo na razvoj znanja i saznavnih funkcija. Doduše, postoji i obratni redosled značenja termina, po kome obrazovanje (od reči obraz-lik) treba da označava moralno vaspitanje, a vaspitanje da obuhvata razvoj znanja i saznanja. Edukacija, pak, najčešće označava i vaspitanje i obrazovanje i odnosi se na sve oblike sticanja znanja i usvajanja vrednosti.

Pitanja obrazovanja i vaspitanja oduvek su zaokupljala pažnju filozofa. Teško je naći nekog filozofa, koji je bio zaokupljen problemima razvoja čoveka i društva, a da se, istovremeno, nije bavio i osnovnim edukativnim pitanjima, posebno ut-

¹ Član 2. Međunarodne povelje o fizičkom vaspitanju i sportu, donete u Parizu 1978. godine.

vrđivanjem biti, smisla i ciljeva obrazovanja i vaspitanja. Sokrat, Prodik, Platon i Aristotel su se, pored ostalog, u značajnoj meri bavili i suštinskim edukativnim pitanjima. Kod njih nalazimo i prve misaone refleksije o načinima i smislenosti telesnih vežbanja, kao i njihovom povezivanju sa čovekovim intelektualnim i voljnim faktorima. Iz te potrebe da se uspostavi harmonija između telesne i duhovne snage, kako bi se formirao savršen čovek, u staroj Grčkoj se javio ideal kalokagatije (grč. kalos = lep i agathos = dobar). Težnja je bila usmerena ka tome da se postigne savršenstvo tela i duha, to jest, da se putem određenih napora stekne telesna snaga i otpornost, ali i duhovno obrazovanje (raspolaganje znanjem). Totalan (savršen) čovek je, za Platona, onaj koji je sjedinio tri oblika ljudski mogućeg savršenstva: fizičko, intelektualno i moralno.

Grčki duh u celini prihvatio je ovakva shvatanja kao paradigmu svoje filozofije obrazovanja i življenja. Ona se najčešće izražava rečju paideia,² koja izvorno podrazumeva vaspitanje i obrazovanje čoveka za njegov istinski oblik, za pravo čovekovištvo, za skladnu sjedinjenost telesnog i duhovnog. Njen smisao je u oblikovanju i podučavanju ljudi u skladu sa principima humanizma, gde prevladavaju vrline pravičnosti, dobrote i lepote.

Pitanjima vaspitanja i obrazovanja bavili su se i novovekovni filozofi: Džon Lok je napisao spis *Misli o vaspitanju*, Ž. Ž. Ruso nam je ostavio svoje čuveno delo *Emil*, a među poznatim knjigama Imanuela Kanta može se pronaći i *Spis o pedagogiji*. Socijal-utopisti su u skoro svim svojim radovima posebno apostrofirali pitanje vaspitanja. Marksove koncepcije o vaspitanju ostavile su dubokog traga u XX veku. Knjiga Džona Djuija *Vaspitanje i demokratija* ostvarila je dugoročan uticaj u SAD, Evropi i mnogim drugim područjima. Pedagoškim pitanjima bavio se i Bertrand Rasel, kao i mnogi drugi filozofi.

S druge strane, u osnovi svake pedagogije neizbežno leži neka od filozofskih koncepcija, neka određena filozofija. Pod direktnim ili indirektnim uticajem najpoznatijih filozofa konstituisale su se i odgovarajuće poznate pedagogije: marksistička pedagogija, egzistencijalistička pedagogija, pragmatistička pedagogija itd.

Povezanost filozofije sa područjem vaspitanja i obrazovanja proističe, dakle, iz same prirode vaspitanja i dubokih ljudskih težnji da čovek, u građenju svoje ličnosti, usvoji istinske ljudske vrednosti i da se što više približi idealu moralno savršenog čoveka. Naravno, dodirne tačke filozofije i pedagogije ne nalaze se samo na području aksiologije i etike, već i na području logike, gnoseologije, estetike itd. Dakako, u sklopu izgradnje globalnog vaspitno-obrazovnog sistema vrednosti nikako se ne može zaobići ni pitanje značaja fizičke kulture i sporta u formiranju celovite ljudske ličnosti.

² Srbi su još tokom srednjeg veka upoznali ovu grčku reč, koju su prevodili terminom **nakazanie** = obrazovanost, obrazovanje. U tom smislu upotrebljavao se i pridev “nenakazan” (neobrazovan)

1.2 Tradicionalne vrednosne paradigme pred izazovima vremena

Istorijsko-aksiološka izučavanja nam pokazuju da su proverene društvene vrednosti oduvek imale zadatak da uzgajaju, neguju, vaspitavaju i obrazuju društveno biće čoveka za one ciljeve života koji obezbeđuju integritet zajednice. Zato je jedan filozof s pravom govorio: “vaspitanje je produžetak društva”. A samo usklađenost individualnih sa zajedničkim ciljevima vodi ostvarenju tog ideala. Time je jedna od centralnih filozofsko-pedagoških tendencija bila traganje za najboljim rešenjem koje se tiče usklađivanja i sinteze individualizma i kolektivizma. Ovo krucijalno pitanje svakog oblika vaspitanja podrazumeva optimalno usklađivanje između pojma dužnosti (koji sadrži u sebi konzervativni i socijalni momenat, odnosno, momenat kontinuiteta), i pojma čovekovog dostojanstva (koji sadrži napredni i individualistički elemenat) u ljudskom društvu. Najkraće rečeno, pravo koje svaki subjekt ima na svestrano razviće (Hegel), imperativno sa sobom nameće i zadovoljenje društveno-integrativnih zahteva. Jer, čovek ne živi samo pomoću društva, već i za društvo. Zato je jedna od nasleđenih potreba (koja nikada ne može izgubiti na svojoj aktuelnosti), potreba da se u mlade ljude usađuje i jako socijalno osećanje odgovornosti, nasuprot prividnoj slobodi bez obaveza.

Današnje vreme jeste vreme koje je u prvi plan stavilo emancipaciju čoveka, razvoj njegovih individualnih prava, sloboda i građanskih humanističkih nazora. Priče otome, kao i priče (uvijene u ruho retorike) o sadejstvu liberalizma i demokratije u ukupnom tehnološkom i civilizacijskom prosperitetu, uz uvek zavodljiva kazivanja o novčaniku i hedonizmu kao zadatom smislu života, bez sumnje imaju efikasno i dalekosežno hipnotičko dejstvo. Kad se tome dodaju pomodarska i nekritička prihvatanja savremenih strujanja na području masovne i kvazi-kulture (tu su i simptomatične pojave erozije tradicionalnog olimpijskog duha u sportu), a posebno onih koji se tiču informativno-medijske tehnologije, koja (pored svojih evidentno korisnih strana) predstavlja i snažno sredstvo represivne integracije svesti, (gde tehnološki um svakodnevno i masovno uobličava čula i svest ljudi), onda nije čudo da se javio zaborav smisla ljudskog bivstvovanja. Zbog toga, a dakako, i usled odsustva hrišćanskih etičkih principa života, kao i forsiranja pragmatističkih i makijavelističkih vrednosnih projekcija, pomenuti samozaborav u stopu prate i mnoga devijantna društvena ponašanja: narkomanija, bujanje sekti, nasilje, polna izopačenost i sl. (gde se, uzgred da napomenemo, svi bore za svoja prava).

Danas je na ceni uglavnom pragmatička teorija vrednosti, prema kojoj je vredno ono što je korisno, a čija je krilatica: vreme je novac! Dakle, u građenju hijerarhije vrednosti (ređanju vrednosti po važnosti, pri ostalim jednakim uslovima), većina evropskih naroda prihvata materijalno obilje za najviše dobro. To je, kako veli Mihailo Marković, osnovna crta tzv. “kvantitativne” civilizacije. Gramzivost je postala suštinskom karakteristikom današnjeg čoveka (zaokupljenost kvantitativnim dobitima, gomilanjem materijalnih dobara i značajnih društvenih funkcija). Čovek je stekao mentalitet “sakupljača” (ljudi se cene prema veličini

imovine, prema broju citiranih knjiga, prema broju postignutih koševa ili datih golova itd.).³

Zbog svega toga odnosi među ljudima se sve više postvaruju (reifikuju). Novac je postao novo božanstvo. Njime je praktično moguće sve postići i ostvariti. O tome je svojevremeno pisao i Marks: “Koliko je snaga novca, toliko je moja snaga. To što ja jesam i što mogu, nije, dakle, nikako određeno mojom individualnošću. Ja sam ružan, ali mogu kupiti najljepšu ženu...Ja sam prema svojoj individualnosti – hrom. Ali mi novac pribavlja 24 noge, dakle, ja nisam hrom; ja sam rđav, nepošten, nesavestan, čovek bez duha, ali je novac cenjen, dakle, cenjen je i njegov posednik”.⁴

Istovremeno, fetišizaciju novca u stopu prati i prihvatanje vrednosti izvan sfere rada i etike angažovanosti. Drugim rečima, sfera rada sve više pada na lestvici sociokulturnih vrednosti. Bekstvo od rada vrši se u pravcu raznih oblika zabave i razbibrige. To je traganje za smislom života izvan života.

1.3 Vrednosti i sport

U tom vladajućem i prepoznatljivom sistemu vrednosti valjalo bi potražiti i današnje mesto fizičke kulture i sporta. Jer, vladajuće društvene vrednosti neminovno određuju vrednosnu interakciju među različitim formama čovekovog praktičnog angažmana. Ali, u svemu tome ne treba zanemariti ni svojevrsno prožimanje nekadašnjih (proverenih) vrednosti sa današnjim dominirajućim vrednosnim tendencijama.

Tako nekadašnji starogrčki ideal paideie nikada nije sasvim izgubio smisao svojih vrednosnih poruka o značaju uspostavljanja harmonije tela i duha i negovanju filozofskog pojma mere. On je i u direktnoj vezi sa savremenim pristupom pojmu zdravlja (fizičkog, mentalnog i duševnog) i poimanju univerzalnih odredbi kvaliteta života kao ispunjenja ukupnih ljudskih potencijala (Aristotel). Naravno, njegova realizacija je često daleko od zamišljenih projekcija i želja.

Osnivač modernih olimpijskih igara Pjer Kuberten je nastojao da objedini telesna i duhovna takmičenja, pa je, uz sportska, organizovao i duhovna (umetnička) takmičenja. Na sedam olimpijskih igara (poslednji put 1948. u Londonu), osim sportista, za medalje su se borili i takmičari u literaturi, građevinarstvu, slikarstvu, vajarstvu i umetnosti. To je bio (pokazalo se) neuspešan pokušaj da se oživi antički sklad tela i duha.

Uprkos svemu, još nisu sasvim ugašene težnje da se sačuvaju bliske veze sporta sa umetnošću i kulturom u celini. Tako povremena podsećanja na autentične odredbe i smisao igre imaju za cilj da reafirmišu ontološke vrednosti sporta i apostrofiraju njegov izvorni smisao, koji je vrlo srodan umetnosti.

³ M. Marković, Vrednosti i kvalitet života, Sociološki godišnjak, Filozofski fakultet, Pale, 2004, str. 6

⁴ K. Marks, F. Engels, Ekonomsko-filozofski rukopisi, ; tom 3, str, 223; Dela, Prosveta, Beograd, 1976-79.

“Nagon za igrom” predstavlja, po Šileru, najvišu ljudsku odliku (ujedinjava u sebi racionalitet i senzibilitet), pa se tako čovek ispoljava kao svestrano i na harmoničan način razvijeno biće. Svoje slobodno vreme (dokolicu) on može trošiti bilo na sopstveno usavršavanje, bilo na igranje, pri čemu su i jedno i drugo po svojoj značajnosti potpuno ravnopravni. U igri se razvija, pored ostalog, i jedna moć kombinatorike, koja ponekad doseže do tačke gde može da postane nosilac posebnih kulturnih oblika i samostalnih vrednosti. (Šah, na primer, razvija smisao za matematiku).

Igra je, kako kaže Aristotel, dijametralno suprotna stvarnosti. Zato je prvi uslov za nju da se izdvoji, ogradi, postavi branu od sveta oko nje, kako bi se sistem njene logike mogao odvijati i kružiti unutar šireg sistema života. Tako se umetnost uvek omeđuje kako se njena igra ne bi mešala sa ostalim svetom.

Potpuno u istoj meri, veli I. Foht, i sport traži da se izdvoji: ring ili linije koje obeležavaju “igralište” predstavljaju ogradu koja ne služi samo tome da igrači ne bi izleteli iz okvira koje propisuje igra, nego i tome da se gledaocima pruži distanca koja bi im omogućila da igru izdvoje iz stvarnosti i posmatraju je kao nešto posebno. Nema sporta bez ove ograde, a činjenica da je samo igri, sportu i umetnosti ova ograda neophodna, govori nesumnjivo o njihovoj generičkoj srodnosti.

Dakle, dok su na području “čiste igre”, sport i umetnost su vrlo bliski. (Pravi umetnik i pravi sportista su samo onda kada se igraju radi same igre). I sportist, kao i umetnik, postaje utoliko više “pravi” ukoliko se čistije igra, tj. ukoliko manje dopušta da se u njegovu igru uvlače strani interesi ili momenti uzeti iz sveta koji njegovu igru okružuju.

Sledstveno ovakvim i sličnim uvidima moglo bi se konstatovati da vrednosni aspekti sporta uglavnom obuhvataju sledeće sfere: biološko-zdravstvenu (ljudska potreba za jurnjavom i larmom, za slobodom, pozitivnim trošenjem energije, izoštravanjem čula, potreba odmora živaca i unapređenja kvaliteta života); socio-kulturološku (mogućnosti interpersonalne relacije, komunikacije, socijalizacije i društvene integracije, ispunjenje slobodnog vremena i usmeravanje masovne društvene energije, ulpšavanje okoline, građenje estetskog stava, oplemenjivanje duha); etičko-vaspitnu (učenje disciplini, zdravoj konkurenciji i prestižu, poštovanju normi i pravila, pravičnosti i solidarnosti).

1.4 Edukativne komponente sporta

U sučeljavanju pomenutih ideala-vrednosti sa faktografijom postojeće stvarnosti života moglo bi se zaključiti da moderni razvoj i tendencije u sportu često odstupaju od davno uspostavljenih vrednosno-vaspitnih nazora na tom području. Pa ipak, i pored svih devijacija i izopačenja tradicionalnog duha olimpizma, kao i drugih evidentnih negativnosti u aktuelnim sportskim zbivanjima, sport i dalje ima svoju veliku ulogu u vaspitno-obrazovnom uzdizanju ljudi na području telesne i zdravstvene kulture.

Jer, savremena visoko razvijena tehnološka civilizacija izmenila je iz osnova život ljudi. Telesna pasivnost postala je jednom od bitnih karakteristika života i odraslih i dece. Tako deca, nakon časova provedenih u školskim klupama, sate i sate provode pred televizijskim ekranima, ili kompjuterima, igrajući se video igricama. Kompjuter je, kako kažu istraživači, deci zamenio i oca i majku. To evidentno svodenje fizičkih aktivnosti na najmanju meru, kao i masovna preorientacija ka drugim, lagodnijim popunjavanjima svoga dnevnog i noćnog vremena već nosi sa sobom svoje pogubne posledice (u zdravstvenom, psihološkom, socijalno-komunikacijskom i moralnom smislu).

Iz napred navedenog nije teško izvesti logički zaključak o permanentnoj potrebi usmeravanja mladih ka sportu i fizičkoj kulturi uopšte. Boravak na otvorenom, kretanje, telesno vežbanje i bavljenje sportom trebalo bi da bude obaveza i istinska potreba dece školskog uzrasta i omladine u celini. Time se, pre svega, ojačava njihovo zdravlje, učvršćuje samodisciplina i poboljšava koncentracija. Istovremeno, postavlja se brana prema bolestima zavisnosti i drugim negativnim uticajima, kojima su mladi danas masovno izloženi. Kako u većini sportova postoje precizna i definisana pravila nadmetanja, mladi se uče samodisciplini i ujedno obuzdavaju svoj nemir, jačaju karakter i lakše prevazilaze slabosti i životne probleme. Sport podstiče borbeni duh. Borbenost je prirodna karakteristika ljudi. Nju, doduše, treba negovati prevashodno zbog testiranja sopstvenih sposobnosti. Nije dobro ako se želi pobediti po svaku cenu. Zato treba vaspitno raditi na afirmisanju autentičnih elemenata igre (ne treba od dece odmah praviti ljute rivale, koji, često, uz pomoć roditelja, razvijaju kod sebe nezdrave ambicije, kako bi, pre svega, postali šampioni i tako zaradili novac).

Sport, takođe, pomaže u neophodnoj socijalizaciji dece (naročito kroz uspostavljanje međusobne komunikacije). Ona stižu saznanja o pripadnosti svojoj društvenoj zajednici i rade na negovanju svojih patriotskih osećanja. Deca se uče da cene trud i znoj kao pretpostavke u ostvarenju istinskih vrednosnih ciljeva, čime se prevazilazi lenjost i pasivizacija u svakodnevnim društvenim delatnostima. Jer, smisao života nije u dokolici koja ubija, već u negovanju duhovnih i telesnih sposobnosti i uspostavljanju njihove međusobne harmonije. Dakle, samo kroz istinsko vaspitanje i usmeravanje mladih ka proverenim i univerzalnim vrednostima može se sačuvati i unapređivati duševno i telesno zdravlje našeg naroda

LITERATURA

1. J. Vernej, (1991): *Paideia*, Prosveta, N. Sad.
2. M. Đurić, (1961): *Istorija helenske etike*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd.
3. M. Marković, (2004): *Vrednosti i kvalitet života*, Sociološki godišnjak, Filozofski fakultet, Pale.
4. K. Marks, F. Engels, (1976-79): *Ekonomsko-filozofski rukopisi*, Dela, Prosveta, Beograd.

5. A. Kerković, (2004): *Filozofi o telu i duhu*, Niš.
6. J. Radoš, (2005): *Filozofija sporta*, Učiteljski fakultet Sombor, DNS Logos Bačka Palanka.
7. I. Foht, (1972): *Uvod u estetiku*, Sarajevo.

THE PHILOSOPHY OF EDUCATION AND SPORT

Sports education (training in physical education, development of physical skills and acquiring sports habits) is, according to accepted international standards, considered an essential component of education. However, not only the experience we have, but contemporary tendencies in sport (different deviations and failure of established educational-moral principles) as well confront us with the following question: Can sport still meet requirements in the process of education? The answer can be found among confronting philosophical-pedagogical views within the field of physical education, where special attention should be paid to universal value components of sport which, together with other examined values, make the general concept of humanity.

Key words: philosophy, education, sport, values.

Na Kongresu je bilo dosta zvaničnika

